

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев В.П. Философия: [учебник] / [В.П. Алексеев, А.В. Панин]. – М. : Проспект, 1997. – 568 с.
2. Хропанюк В.Н. Теория государства и права / В.Н. Хропанюк. – М. : Интерстиль, 2000. – 377 с.
3. Васильева В.А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг : [монографія] / В.А. Васильева. – Івано-Франківськ, ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2006. – 346 с.
4. Федорченко Н.В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики: [монографія] / Н.В. Федорченко. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2015. – 328 с.
5. Боулдинг К. Общая теория систем – скелет науки / К. Боулдинг // Исследования по общей теории систем. – М., 1969. – С. 124.
6. Тюріна О.В. Сучасні системи правоохоронних органів : автореф. канд. юрид. Наук : 12.00.03 / О.В. Тюріна. – Київ, 2001. – 18 с.
7. Философская энциклопедия Т. 5 / гл. ред. Ф.К. Константинов. – М. : Сов. энциклопедия, 1970.
8. Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. Энциклопедия. – 1983. – 840 с.
9. Гаазе-Рапопорт М.Г. Большие системы / М.Г. Гаазе-Рапопорт // Методологические проблемы кибернетики. – Т. 11. – М., 1970. – С. 156.
10. Черняк Ю.И. Анализ и синтез систем в экономике / Ю.И. Черняк. – М. : Экономика, 1970. – 151 с.
11. Сулейменов М.К. Право как система : [монография] / М.К. Сулейменов. – Алматы : Юридическая фирма «Занрег», 2011. – 344 с.
11. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства : [учебник для юрид. вузов и факультетов] / В.С. Нерсесянц. – М. : Изд. НОРМА, 2000. – 552 с.
12. Кедров В.М. Принцип историзма в его приложении к системному анализу развития науки / В.М. Кедров // Системные исследования. Ежегодник. – М., 1974. – С. 5.
13. Чернышов В.Н. Теория систем и системный анализ: методические указания / В.Н. Чернышов, А.В. Чернышов. – Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2010. – 32 с.
14. Стефанчук Р.О. Поняття та способи систематизації цивільного законодавства на сучасному етапі / Р.О. Стефанчук // Проблеми систематизації приватного права України та Європи. – К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – 204 с.
15. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательстве / И.Б. Новицкий, Л.А. Лунц. – М. : Юр. лит., 1950. – 412 с.
16. Агарков М.М. Обязательство по советскому праву / М.М. Агарков. – М., 1940. – 192 с.
17. Гордон М.В. Радянське цивільне право. Ч. 2 / М.В. Гордон. – Харків, 1960. – 346 с.
18. Витрянский В.В. Пути реформирования общих положений об обязательствах по российскому законодательству / В.В. Витрянский // Альманах цивилистики : сборник статей. Вып. 4. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 430 с.
19. Майданик Р.А. Розвиток приватного права України : [монографія] / Р.А. Майданик. – К. : Алерта, 2016. – 226 с.

УДК 347:341.9(477)

**ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ІНОЗЕМЦІВ
У НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

**PROCEDURAL LEGAL PERSONALITY OF FOREIGNERS
IN THE NOTARY PROCESS**

Стрілько В.Ю.,

*аспірант кафедри міжнародного приватного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті досліджуються наукові підходи щодо розкриття змісту поняття «процесуальна правосуб'єктність іноземців у нотаріальному процесі» та акцентується увага на складових частинах процесуальної правосуб'єктності. Розглянуто наукову дискусію стосовно правового статусу іноземців у міжнародному нотаріальному процесі. Запропоновано авторське визначення понять «процесуальна дієздатність» та «процесуальна правоздатність» іноземців у міжнародному нотаріальному процесі.

Ключові слова: міжнародний нотаріальний процес, правовий статус іноземців, процесуальна правоздатність, процесуальна дієздатність, деліктоздатність, іноземець.

В статье исследуются научные подходы к раскрытию содержания понятия «процессуальная правосубъектность иностранцев в нотариальном процессе» и акцентируется внимание на составных частях процессуальной правосубъектности. Рассмотрена научная дискуссия о правовом статусе иностранцев в международном нотариальном процессе. Предложено авторское определение понятий «процессуальная дееспособность» и «процессуальная правоспособность» иностранцев в международном нотариальном процессе.

Ключевые слова: международный нотариальный процесс, правовой статус иностранцем, процессуальная правоспособность, правовая дееспособность, деликтоспособность, иностранец.

The article studies scientific approaches to disclose the meaning of procedural legal personality of foreigners in the notary process and focuses on the components of procedural legal personality. It also considers the scientific discussion related to judicial status of foreigners in the international notary process. The author's definition of "legal standing of foreigners" and "legal capacity of foreigners to sue" in the international notary process is proposed.

Key words: international notary process, procedural legal personality of foreigners, legal standing of foreigners, legal capacity of foreigners to sue, delictual dispositive capacity, foreigner.

Постановка проблеми. Учасники (суб'єкти) нотаріальних процесуальних відносин у міжнародному нотаріальному процесі мають низку процесуальних прав та обов'язків, а також несуть відповідальність, передбачену законом України. Натомість на рівні закону України терміни «процесуальна правосуб'єктність», «учасники міжнародного нотаріального процесу», «нотаріальні процесуальні відносини з іноземним елементом», як і термін «міжнародний нотаріальний процес», не використовуються. Відтак визначення цих термінів існує лише на науково-правовому рівні. Разом з тим окремих вітчизняних наукових робіт, спрямованих на з'ясування правової природи процесуальної правосуб'єктності іноземців в міжнародному нотаріальному процесі, а також її складових частин немає. Тому дана наукова стаття може сприяти розвитку науки міжнародного приватного права та науки нотаріального процесу.

Стан дослідження. Проблемні питання нотаріальної процесуальної правосуб'єктності осіб, які беруть участь в нотаріальному процесі, висвітлено у багатьох наукових публікаціях, тезах науково-практичних конференцій тощо. Основні дослідження в даному напрямку належать В. Баранковій, М. Бондаревій, М. Дякович, Ю. Желіховській, О. Кармазі, В. Комарову, І. Мельник, С. Пасічник, Л. Радзівській, М. Треушникову, Т. Федоренко, С. Фурсі, І. Черемних, К. Чижмарь, В. Чернишу та іншим науковцям. Однак сформульовані положення потребують подальшого дослідження, зокрема через призму наявності у нотаріальних процесуальних відносинах іноземного елемента. Відтак правова природа процесуальної правосуб'єктності іноземців у нотаріальному процесі, як і зміст її складових, залишається недостатньо вивченим.

Таким чином, метою даної статті є дослідження наукових підходів щодо розкриття змісту поняття «процесуальна правосуб'єктність іноземців у нотаріальному процесі», а також виділення її складових частин.

Виклад основного матеріалу. Становлення та розвиток міжнародних зав'язків України з іншими країнами призводить до збільшення кількості звернень іноземців до нотаріусів в Україні. Разом з тим на законодавчому рівні існують прогалини у врегулюванні нотаріальних процесуальних відносин, ускладнених іноземним елементом, а кількість наукових праць у сфері міжнародного нотаріального процесу в Україні є незначною [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Крім того, в законах України терміни «міжнародний нотаріальний процес», «нотаріальне провадження з іноземним елементом» не використовуються. Відтак дослідження у цій сфері є актуальними.

Загальновідомо, що зв'язок між обов'язковим суб'єктом міжнародного нотаріального процесу – нотаріусом чи особою, уповноваженою законом на вчинення нотаріальних дій в Україні, та іноземцем, який звернувся до нього, має встановлену законом України юридичну форму, яка складається з процесуальних прав та обов'язків учасників (суб'єктів) міжнародного нотаріального процесу, а також охо-

плює конституційні гарантії. В сукупності вони утворюють процесуально-правовий статус суб'єкта міжнародного нотаріального процесу.

Звертаємо увагу, що в юридичній літературі існує декілька підходів щодо розкриття змісту поняття «правовий статус фізичної особи» загалом та «правовий статус іноземця» зокрема. Узагальнивши наукові доробки з цього питання, зазначимо, що правовий статус фізичної особи у широкому розумінні цього слова можна визначити як юридично закріплене країною проживання (перебування), становище фізичної особи в цій країні та суспільстві. Елементами правового статусу фізичної особи є: права, свободи та юридичні обов'язки; правосуб'єктність (процесуальна і цивільна правоздатність та дієздатність, а також деліктоздатність); конституційні гарантії.

Зауважимо, що єдиного для всіх іноземців правового статусу не існує. Відтак правовий статус іноземців, які беруть участь в нотаріальному провадженні, через призму загальнотеоретичного аспекту, обумовлюється юридичними обставинами, такими як: ступінь зацікавленості особи, характер та зміст особистої участі у нотаріальному провадженні тощо. Так, наприклад, сторонами нотаріального провадження можуть бути іноземці, стосовно яких вчиняються нотаріально-процесуальні дії. Їхня кількість може бути різною. Тому доцільно виділити правовий статус заявників-іноземців. Крім того, особами, які надають допомогу при вчиненні нотаріальних процесуальних дій, але не мають матеріально-правового інтересу, можуть бути перекладачі-іноземці. Таким чином, в міжнародному нотаріальному процесі мова йде про правовий статус перекладача-іноземця. Крім того, Закон України «Про нотаріат», а також ЦК України не встановлюють заборону іноземцю бути свідком при посвідченні заповіту, а відтак можливо виділити правовий статус свідка-іноземця. Отже, у міжнародному нотаріальному процесі доцільно виділяти правовий статус іноземців, які беруть участь у вчиненні нотаріального провадження з метою реалізації своїх прав та інтересів, правовий статус іноземців, які сприяють нотаріусу у вчиненні нотаріального провадження, а також правовий статус іноземця – представника фізичної чи юридичної особи.

Офіційне визначення поняття «іноземець» міститься в ст. 1 Закону України «Про громадянство України», за якою іноземцем визнається особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав. Загальновідомо, що громадянство розглядається як правовий зв'язок фізичної особи з країною та проявляється у встановлених у законний спосіб взаємних правах і обов'язках між ними. Відтак громадянин повністю підпорядковується юрисдикції своєї країни, а вона забезпечує йому реалізацію його прав та свобод, а також захист як на території даної країни, так і за її межами. Кожна країна самостійно визначає належність фізичної особи до свого громадянства. Особливість правового статусу іноземця в конкретній країні визначається правопорядком країни його перебування та його особистим законом, якщо інше не перед-

бачено чинним міжнародним договором, в якому договірною стороною є країна перебування та країна, право якої є особистим законом іноземця. Отже, правовий статус іноземця ґрунтується на подвійному зв'язку, а саме зв'язку з країною, громадянином якої він є, та з країною, на території якої він перебуває, при цьому правовий статус іноземця обмежений порівняно зі правовим статусом громадянина цієї країни. Так, відповідно до ст. 26 Конституції України та ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами та чинними міжнародними договорами України. Отже, в Україні для іноземців діє принцип національного правового режиму за умови їхнього перебування в Україні на законних підставах.

Таким чином, правовий статус іноземців – це сукупність цивільних та процесуальних прав та обов'язків, які належать іноземцю, закріплених та гарантованих національним законодавством країни їхнього перебування. Одним із елементів правового статусу іноземця в міжнародному нотаріальному процесі є процесуальна правосуб'єктність, складовими частинами якої є процесуальна правоздатність та процесуальна дієздатність іноземця, а також його деліктоздатність.

Визначення поняття «процесуальна правосуб'єктність іноземців» у нотаріальному законодавстві відсутнє. У розвиток наукових ідей, наприклад, С. Фурси [7, с. 226], під процесуальною правосуб'єктністю іноземців в міжнародному нотаріальному процесі пропонуємо розуміти передбачену нормами міжнародного приватного права та нотаріального процесу та гарантовану Конституцією України можливість іноземців, які на законних підставах перебувають на території України, бути в Україні учасником (суб'єктом) нотаріальних процесуальних відносин та нести відповідальність, встановлену законом України. Правовий зміст складових елементів процесуальної правосуб'єктності в нотаріальному процесі для іноземців як учасників (суб'єкта) міжнародного нотаріального процесу є різним. Як вище зазначалося, іноземці можуть брати участь як заявники, особи, які сприяють нотаріусу у вчиненні провадження, законні представники осіб, перекладачі. Відтак зміст їх процесуальних прав та процесуальних обов'язків, як і відповідальність за вчинення дій чи бездіяльності, є різним. Отже, процесуальна правосуб'єктність іноземців, які перебувають на законних підставах в Україні, у міжнародному нотаріальному процесі визначається законом України, якщо інше не передбачено чинним міжнародним договором України та не суперечить Конституції України.

Законодавче визначення нотаріальної процесуальної правоздатності та нотаріальної процесуальної дієздатності фізичних осіб загалом та іноземців зокрема відсутнє. Звертаємо увагу, що в ст. 2 Закону

України «Про міжнародне приватне право» зазначається: «Цей Закон застосовується до таких питань, що виникають у сфері приватноправових відносин з іноземним елементом, як процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб». Далі зміст правової категорії «процесуальна правоздатність і дієздатність осіб» розкрито в ст. 74 цього Закону в аспекті цивільної процесуальної правоздатності та цивільної процесуальної дієздатності, яку мають іноземці у міжнародному цивільному процесі. Відтак розкриття змісту понять «нотаріальна процесуальна правоздатність» та «нотаріальна процесуальна дієздатність» відбувається на доктринальному рівні (наприклад, М. Бондарєвою, І. Бондар, О. Кармазою, В. Комаровим, І. Мельник, С. Фурсою, Є. Фурсою та іншими).

Узагальнюючи наукові доробки щодо розкриття змісту та правової природи «нотаріальної процесуальної правоздатності осіб», пропонуємо під процесуальною правоздатністю іноземців у міжнародному нотаріальному процесі розуміти визначену національним законом країни-перебування іноземця юридичну можливість (здатність) мати процесуальні права та обов'язки учасника нотаріальних процесуальних відносин у міжнародному нотаріальному процесі. Так, іноземець має низку процесуальних прав та обов'язків, зокрема право звернутися до нотаріуса щодо посвідчення договору купівлі-продажу майна, як сторона правочину щодо відкриття спадщини тощо. Зауважимо, що нотаріальна процесуальна правоздатність іноземців існує лише в рамках нотаріальних процесуальних відносин з іноземним елементом.

Нотаріальна процесуальна правоздатність іноземців тісно пов'язана із цивільною правоздатністю іноземців, яка визначається відповідно до норм матеріального права, зокрема міжнародного приватного права, цивільного та сімейного права. Зміст правоздатності в матеріальному праві (міжнародному приватному праві та цивільному праві) не тотожний змісту правоздатності у процесуальному праві (міжнародному нотаріальному процесі), оскільки зміст останнього полягає у тому, що іноземець має низку саме процесуальних прав та процесуальних обов'язків.

Момент виникнення цивільної правоздатності фізичної особи українське право (ст. 25 ЦК України) пов'язує з моментом її народження, а припинення – зі смертю. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про міжнародне приватне право» виникнення та припинення цивільної правоздатності фізичної особи визначається її особистим законом. Тобто момент виникнення та припинення правоздатності іноземця визначається або правом країни, громадянином якої вона є, або правом країни, з якою особа має найбільш тісний зв'язок, зокрема має місце проживання або займається основною діяльністю тощо. Що ж стосується виникнення та припинення нотаріальної процесуальної правоздатності іноземців, то ні Закон України «Про нотаріат», ні Закон України «Про між-

народне приватне право» чітко не визначає момент її виникнення та припинення. С. Фурса та Є. Фурса пропонують визначати момент виникнення нотаріальної процесуальної правоздатності осіб моментом їх звернення (його залучення) до нотаріуса, оскільки лише тоді вони наділяються низкою процесуальних прав та процесуальних обов'язків, визначених законом. Підтримуючи цю наукову ідею, зазначимо, що процесуальна правоздатність та дієздатність іноземців в Україні визначається відповідно до права України.

Під нотаріальною процесуальною дієздатністю у доктрині розуміється здатність фізичних та юридичних осіб особисто здійснювати процесуальні права та виконувати свої процесуальні обов'язки у нотаріальному процесі (С. Фурса та Є. Фурса). Тобто процесуальна дієздатність іноземця у міжнародному нотаріальному процесі – це визначена та гарантована законом країни перебування іноземця юридична можливість (здатність) реалізувати власними діями надану йому процесуальну правоздатність. Нотаріальна процесуальна дієздатність іноземців діє у тісному зв'язку із цивільною дієздатністю. Звертаємо увагу, що нотаріальна процесуальна дієздатність іноземця в Україні за загальним правилом настає з досягненням повноліття – 18 років, тоді як в країні його громадянства іноземець не матиме відповідних прав. Так, наприклад, відповідно до ст. 34 Закону України «Про міжнародне приватне право» порядок видачі, строк дії, припинення та правові наслідки припинення довіреності визначаються правом країни, у якій видана довіреність.

Що ж стосується юридичної відповідальності іноземців у міжнародному нотаріальному процесі, то вона встановлена законом України. Так, відповідно до ст. 61 Закону України «Про нотаріат» іноземці, як хранителі, опікуни, яким передано на зберігання

спадкове майно, попереджаються про відповідальність за розтрату або приховування спадкового майна, а також про матеріальну відповідальність за заподіяні збитки. Згідно зі ст. 8 цього Закону іноземці зобов'язані дотримуватися нотаріальної таємниці, у разі коли при вчиненні нотаріальних дій їм стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. Винні в порушенні нотаріальної таємниці несуть відповідальність у порядку, встановленому законом. Так, за ст. 1255 ЦК України нотаріус, інша посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт, свідки, а також фізична особа, яка підписує заповіт замість заповідача, не мають права до відкриття спадщини розголошувати відомості щодо факту складення заповіту, його змісту, скасування або зміни заповіту.

Висновок. Процесуальна правосуб'єктність іноземців в міжнародному нотаріальному процесі – це передбачена нормами міжнародного приватного права та нотаріального процесу і гарантована Конституцією України можливість іноземців, які на законних підставах перебувають на території України, бути в Україні учасником (суб'єктом) нотаріальних процесуальних відносин та нести відповідальність, встановлену законом України. Процесуальна правосуб'єктність іноземців, які перебувають на законних підставах в Україні, в міжнародному нотаріальному процесі визначається законом України, якщо інше не передбачено чинним міжнародним договором України та не суперечить Конституції України. Складовими частинами процесуальної правосуб'єктності іноземців у міжнародному нотаріальному процесі є процесуальна правоздатність та процесуальна дієздатність іноземця, а також його деліктоздатність. Розкриття змісту цих понять відбувається лише на доктринальному рівні, оскільки закон України не надає їх визначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кармаза О.О. Міжнародний нотаріальний процес: теоретичний і практичний аспекти / О.О. Кармаза // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. – № 2(1). – С. 21–28.
2. Кармаза О.О. Міжнародний нотаріальний процес: правова природа / О.О. Кармаза // Молодий вчений. – 2015. – № 2. – С. 763–766.
3. Кармаза О.О. Проблеми застосування в нотаріальному процесі норм іноземного права / О.О. Кармаза // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2015. – Випуск 4. – Том 1. – С. 110–114.
4. Кармаза О.О. Принципи міжнародного нотаріального процесу / О.О. Кармаза // Цивілістична процесуальна думка : Збірник наукових статей. – К., 2012. – С. 366–377.
5. Гуть Н.Ю. Посвідчення нотаріусами документів для дії за кордоном та їх визнання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н.Ю. Гуть. – К., 2014. – 19 с.
6. Федоренко Т.В. Охорона та захист цивільних прав іноземців у нотаріальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т.В. Федоренко. – К., 2015. – 20 с.
7. Фурса С.Я. Теорія нотаріального процесу : [науково-практичний посібник] / за заг. ред. С.Я. Фурси. – К. : Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – 920 с.